

WYDZIAŁ II

Krajowi

Henryk Samsonowicz **23 I 1930–28 V 2021**

Henryk Samsonowicz urodził się w Warszawie. Jego ojciec, Jan Samsonowicz, był profesorem paleontologii Uniwersytetu Jana Kazimierza, potem geologii Uniwersytetu Warszawskiego. Matka, Henryka Samsonowiczowa, była nauczycielką geografii w gimnazjach i liceach warszawskich. Miał starsze rodzeństwo, siostrę Annę i brata Andrzeja.

W czasie II wojny światowej rodzice Henryka Samsonowicza zaangażowani byli w nauczanie podziemne, on sam uczył się w podziemnym gimnazjum. W lecie 1944 r. był wraz z matką poza Warszawą. W powstaniu brali udział ojciec Henryka, brat, ps. „Xiążę”, który zginął na Czerniakowie, i siostra, która była sanitariuszką.

Po wyzwoleniu Henryk Samsonowicz ukończył naukę w liceum i w 1947 r. rozpoczął studia w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego. Pod wpływem ćwiczeń prowadzonych przez Mariana Małowista postanowił zająć się średniowieczem. Na seminarium magisterskim i potem doktorskim mistrza ukształtowała się grupa przyjaciół Samsonowicza, wśród nich byli między innymi Maria Bogucka, Bronisław Geremek, Antoni Mączak, Danuta Molendowa, Janusz Tazbir, Andrzej Wyrobisz, Benedykt Zientara. Jej członkowie do końca życia pozostawali w związku naukowym i przyjacielskim. Większość z nich była pierwszym pokoleniem tak zwanej szkoły Małowista.

W 1950 r. Henryk Samsonowicz obronił rozprawę magisterską i rozpoczął pracę w Instytucie Historycznym UW. W 1954 r. pod kierunkiem Mariana Małowista uzyskał doktorat (ówcześnie stopień kandydata nauk historycznych). Opublikował *Rzemiosło wiejskie w Polsce XIV–XVII wieku*. Książka ta i inne prace doktorskie, napisane przez wspomnianą grupę

badaczy, oraz praca Małowista o dziejach rzemiosł w Europie Zachodniej tworzyły opracowanie zagadnień wytwórczości rzemieślniczej i przemysłowej w Polsce oraz próbę oceny kierunku rozwoju gospodarczego ziem polskich na tle procesów zachodzących w zachodniej części kontynentu.

W *Badaniach nad kapitałem mieszczańskim Gdańska w II połowie XV wieku* (1960) Henryk Samsonowicz analizował finansową stronę działania kupiectwa. Rozprawa ta stała się podstawą jego habilitacji. Pobyt stypendialny we Francji i uczestnictwo w seminarium Fernanda Braudela stały się dla Samsonowicza bodźcem do rozszerzenia problematyki badawczej. Spotkał tam wielu przyszłych przyjaciół z licznych państw Europy, wśród nich byli Jacques Le Goff, Alberto Tenenti, Rugiero Romano, José Gentil da Silva. Poznał też Michela Mollat i Pierre'a Francastela. W *Późnym średniowieczu miast nadbałtyckich. Studiach nad dziejami Hanzы nad Bałtykiem* (1968) Henryk Samsonowicz powiększył geograficzny obszar swoich badań oraz zajął się zagadnieniami środowiska geograficznego, w którym działały miasta hanzeatyckie, demografią, kulturą różnych grup społeczności miejskiej, w tym kulturą materialną. Z kolei *Życie miasta średniowiecznego* (1970) było syntezą ważną dla środowisk naukowych, ale przeznaczoną również dla szerszej publiczności. Książka uzyskała znaczną popularność i była kilkakrotnie wznawiana. Podsumowaniem badań nad miastami w Polsce i w Rzeczypospolitej szlacheckiej stała się obszerna synteza, napisana przez Henryka Samsonowicza razem z Marią Bogucką – *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przed-rozbiorowej* (1986).

Henryka Samsonowicza interesowały różnice w poziomie i kierunkach rozwoju Europy Zachodniej i Środkowo-Wschodniej. Badał też więzi i współzależności łączące poszczególne obszary. Do najbardziej znanych jego książek należy znakomita *Złota jesień polskiego średniowiecza* (1971). Podejmując dialog z dziełem Johana Huizingi (1919), ukazał zróżnicowany przebieg dziejów różnych regionów Europy XIV–XV w. Przyjął, że dzieje Europy należy uzupełnić o dzieje jej części środkowo-wschodniej. Tak jak dziejów Polski i Europy Środkowo-Wschodniej nie można rozpatrywać w oderwaniu od dziejów całej Europy.

Od końca XX w. Henryk Samsonowicz zajmował się procesami powstawania państwa polskiego w X–XI w. i jego włączaniem do chrześcijańskiej Europy. Był organizatorem ogólnopolskiej, międzydyscyplinarnej konferencji i redaktorem naukowym tomu *Ziemie polskie w X wieku i ich znaczenie w kształtowaniu się nowej mapy Europy* (2000). Następnie objął swymi badaniami proces rozszerzania Europy o inne państwa powstające w tym okresie. Opublikował „*Długi wiek X*”. *Z dziejów powstawania Europy* (2002); w wersji niemieckiej *Das lange 10. Jahrhundert. Über die Entstehung Europas* (2009).

Badał procesy tworzenia się Europy aż po czasy współczesne. Uwzględnił długie trwanie, w znaczeniu całego tysiąclecia, dziejów europejskich i polskich. Najważniejszym dziełem Henryka Samsonowicza z tego zakresu jest *Miejsce Polski w Europie* (1995), wydanie niemieckie *Polens Platz in Europa* (1997). Problemy peryferyjności i zmienności położenia oraz stopnia rozwoju naszego państwa opisał i analizował w *Nieznanych dziejach Polski. W Europie czy na jej skraju?* (2012).

Równoległe do powyższych badań Henryk Samsonowicz uczestniczył w ważnym dla historiografii europejskiej przechodzeniu od historii gospodarczej do historii kultury w jej ujęciu antropologicznym i społecznym. Interesowały go zjawiska kultury masowej i różne aspekty zbiorowej świadomości historycznej, zarówno w przeszłości, jak w teraźniejszości. Ukazywał przeszłość jako element głęboko zakorzeniony w kulturze masowej, dawnej i współczesnej. Najważniejsze dla tego kierunku badań są: *Dziedzictwo średniowiecza. Mity i rzeczywistość* (1991); *Historia opowiadana w polskim średniowieczu* (1992); *O „historii prawdziwej”*. *Mity, legendy i podania jako źródła historyczne* (1997); *My o sobie: portret własny mieszkańców ziem polskich u schyłku średniowiecza* (2017).

Cieszył się długo dobrym zdrowiem, był człowiekiem bardzo pracowitym i wytrwałym. Publikował od roku 1952 do 2017. Otworzył seminarium magisterskie w roku 1964, potem doktorskie, od 1969 r. prowadzone razem z Antonim Mączakiem i Andrzejem Wyrobiszem (zwane seminarium trojczaków). Kontynuował tę pracę z innymi kolegami do 2009 r. Wypromował 11 doktorów.

*

Równoległą dziedziną pracy Henryka Samsonowicza były zajęcia organizacyjne, społeczne i polityczne. W kontaktach z ludźmi dążył do rozwiązywania konfliktów. Miał ujmujący sposób bycia. Sukcesom w działalności organizacyjnej sprzyjała jego umiejętność trafnej oceny sytuacji, w której działał.

W II połowie lat 50. pełnił funkcję adiunkta (czyli zarządzającego) Instytutu Historycznego UW i uczył się od Tadeusza Manteuffla i Aleksandra Gieysztorza zasad kierowania środowiskiem Instytutu. W Polskim Towarzystwie Historycznym nawiązywał do idei Stanisława Herbsta, podjął działalność ogólnopolską. Powołał Komisję Mediewistyczną PTH, w roku 1974 został organizatorem i przewodniczącym Komitetu Głównego Olimpiady Historycznej. W latach 1978–1982 pełnił funkcję prezesa Towarzystwa.

W roku 1955 został członkiem PZPR. Pokładał nadzieję w tendencjach reformatorskich. Październik 1956 r. zdawał się ją potwierdzać. W latach następnych przyszło mu się zmierzyć, jako działaczowi, z wielkimi konfliktami wstrząsającymi Polską. W schyłkowym okresie rządów Władysława

Gomułki, czasach stagnacji i buntu młodzieży studenckiej, Marca 1968 r., jako prodziekan chronił protestujących przed restrykcjami. Z jego udziałem środowisko Instytutu i Wydziału Historycznego nie dopuściło u siebie do jakichkolwiek przejawów antysemityzmu. Po buncie robotniczym w Gdańsku i tragicznym grudniu 1970 r. nadzieję zdawał się tworzyć program Edwarda Gierka, załamała się on jednak po około 5 latach. W tym czasie Henryk Samsonowicz kończył sprawowanie funkcji dziekana (1970–1974) i został dyrektorem Instytutu Historycznego UW (1975–1980). Kadencja ta została przerwana w 1978 r. przez rektora UW, który na rok zawiesił Samsonowicza w sprawowaniu funkcji. Była to kara za odmowę usunięcia z Instytutu pracowników związanych z KOR. W sierpniu 1980 r. był jednym z sygnatariuszy listu poparcia dla robotników strajkujących w Stoczni Gdańskiej. Wstąpił do Solidarności. Po wolnych uniwersyteckich wyborach został rektorem Uniwersytetu Warszawskiego. Powołana została komisja przywracająca do pracy na UW osoby zwolnione za działalność opozycyjną. Powstała ogólnopolska Konferencja Rektorów uczelni akademickich, której został wiceprzewodniczącym. Z jego udziałem powstał projekt ustawy o szkolnictwie wyższym. Stan wojenny uniemożliwił działania reformatorskie. Henryk Samsonowicz został usunięty z PZPR i odwołany z urzędu rektora (1982).

Został członkiem Społecznego Komitetu Nauki przy podziemnej Solidarności. W 1988 r. – członkiem Komitetu Obywatelskiego przy Lechu Wałęsie. Brał udział w obradach Okrągłego Stołu. W rządzie Tadeusza Mazowieckiego był ministrem edukacji narodowej. W latach 1991–1996 był wiceprzewodniczącym Komitetu Badań Naukowych. W 1993 r. został członkiem PAU, rok później – członkiem PAN. W Fundacji na rzecz Nauki Polskiej przyczynił się do powstania serii „Monografie” i do wspomnianej już konferencji *Ziemia polskie w X w.* W PAN pełnił w latach 1999–2006 funkcję przewodniczącego Wydziału I. Był członkiem kilku akademii międzynarodowych, Hansische Geschichtsferein, Komitetu Naukowego i zarządu Fundacji F. Datini w Prato, otrzymał prestiżową Nagrodę Historyczną miasta Münster. W roku 1981 otrzymał doktorat honoris causa Uniwersytetu Duquesne w Pittsburgu, potem liczne doktoraty h.c. uczelni polskich. Wielokrotnie odznaczany, w 2010 r. udekorowany został Orderem Orła Białego.

Interesował się kinem i literaturą. Cenił życie towarzyskie, przyrodę i sport. Przyjemność sprawiał mu brydż. Jeździł na nartach, na rowerze, pływał w Narwi – w Ostrymkole nad rzeką miał letni dom. Był pasjonatem samochodu. Lubił dobrą kuchnię i wino, chętnie spotykał się z przyjaciółmi w restauracji. Przy kawie omawiał część spraw organizacyjnych. Z małżeństwa z Agnieszką z Lechowskich miał dwoje dzieci, córkę Annę i syna Jana. Miał wnuków i prawnuczki. Był człowiekiem spełnionym także w życiu osobistym.

Michał Tymowski